

ԵՀՀ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ

ԵՀՀ-ն ոչ միայն հավասար հնարավորությունների կազմակերպություն է, այլև հատուկ ուշադրություն է դարձնում գենդերային իրավահավասարությանն ու արդարությանը:

ԵՀՀ-ի վերաբերմունքը գենդերային հարցերին պայմանավորված է հասարակական խնդիրների այլ ասպարեզներին իր վերաբերմունքով: Այսպես, ԵՀՀ-ն քննադատական մտածողությունը սահմանում է որպես ունակություն՝ հաղորդակցության փաստում դիտարկել իշխային հարաբերությունների բաշխումը, այսինքն վերլուծել, թե ի՞նչ նպատակ է հետապնդում հաղորդողը, ցանկանում է ընկալողին դրդել ի՞նչ անել:

Նույն կերպ, ԵՀՀ-ն հասարակական կյանքի ողջ դաշտը դիտարկում է որպես տարատեսակ, բալանսավորված և չբալանսավորված իշխային հարաբերությունների ասպարեզ: Չբալանսավորված իշխային հարաբերությունների դեպքերը այս կամ այն տեսակի և չափի բռնության դրսևորումներ են հասարակության մի սուբյեկտի (անհատի, կազմակերպության, սահմանափակ թե խոշոր ինստիտուցիայի¹ և այլն) կողմից մեկ այլ սուբյեկտի կամ սուբյեկտների նկատմամբ: Բալանսավորված իշխային հարաբերություններ են ոչ միայն այնպիսիք, երբ փոխգործակցող սուբյեկտները փոխհամաձայնությամբ հավասարապես կիսում են «իշխը», իրենց՝ գործող անձ լինելը, սուբյեկտայնությունը, այլև՝ եթե

1. Ինստիտուցիան ԵՀՀ-ն, հետևելով Մաքս Վեբերի և Դազլաս Նորթի մոտեցումներին, սահմանում է որպես մարդկային տևական հարաբերությունների ցանց՝ հիմնված որոշակի «խաղի կանոնների»՝ վարքային, մշակութային, կառավարական և այլ «գրված» ու «չգրված» օրենքների վրա:

երրորդ կողմի տեսակետից այդ հարաբերություններում չկա շահագործում, այսինքն՝ եթե սուբյեկտներից մեկը հասարակական (ինստիտուցիոնալ) ճնշման, «կյանքի բերումով»՝ կառուցվածքային բռնության արտահայտումների պատճառով չի «համաձայնել» տվյալ դրվածքին: Այսինքն՝ եթե փոխգործակցող սուբյեկտները հավասարապես օգտվել են հասարակության տրամադրած բոլոր հնարավորություններից, և նրանց ընտրության ազատությունը չի կաշկանդվել ո՛չ գիտակցորեն, ո՛չ էլ «անգիտակցորեն»:

Այսպիսի մոտեցումը ոչ միայն թույլ է տալիս «շտկել» այն դիսբալանսները, որոնք առկա են հասարակական հարաբերություններում ներկայումս (օրինակ՝ հավասար հնարավորություններ տալ մարդկանց՝ անկախ գենդերային պատկանելությունից կամ այլ հատկանիշից), այլև խորապես վերարժևորել անցյալի պատմությունը՝ այսօրվա բարեփոխումները ճիշտ ձևակերպելու և իրագործելու համար: Այսպես, այն կանխադրույթ, թե, իբր, կան կանանց և տղամարդկանց հատուկ «գբադմունքներ», գալիս է անցյալից եկող հասարակական հարաբերություններում իշխի բաշխումից, կոպիտ ասած՝ անցյալից ժառանգված կառուցվածքային բռնության «քարտեզից»: Օրինակ՝ անցյալում «քիչ» են եղել կին գրողներ ոչ թե այն պատճառով, որ գրական-գեղարվեստական ստեղծագործությունը «հատուկ» է տղամարդկանց ավելի, քան կանանց, այլ այն պատճառով, որ հասարակությունների սոցիալ-տնտեսական վիճակը հնարավորություն չի տվել կանանց «ժամանակ» (հավելյալ ռեսուրս) գտնել, մասնագիտանալ այդ գբադմունքում և հանրային քաջալերում ստանալ:

Նույն կերպ, քաղաքական գործունեությունը ոչ թե միշտ պիտի հիմնված լինի բռնության և պարտադրանքի վրա՝ որպես «տղամարդկային» վարքահամակարգերի, այլ պարզապես՝ կառուցվածքային բռնությամբ պայմանավորված հասարակական դերաբաշխումը կանանց հնարավորություն չի տվել այդ գործունեության մեջ լինել նույնքան ակտիվ, որքան տղամարդկանց: Արդյունքում այդ գործունեությունը սկսել է դիտարկվել որպես «կոպիտ», «բարոյականությունից դուրս», «հարձակողական» և այլն. հատկանիշներ, որոնք նաև ձևակերպվում են որպես «տղամարդկության» ազդանշաններ: Այսօրվա Սկանդինավյան պետությունների քաղա-

քականությունների մասնակիցները կամ Բելառուսի խաղաղ քաղաքական շարժումն օրինակներ են, որ քաղաքականությունը, որտեղ կանայք իրավահավասար են, պարտադիր չէ, որ ունենա վերը նշված հատկանիշները:

Նույնը վերաբերում է նաև գենդերով պայմանավորված այլ կարծրատիպերին ու նախապաշարմունքներին: Օրինակ՝ նույն շարքից է տղամարդկանց ամոթանք տալը՝ իբր «կանացի» գործով զբաղվելու համար (երեխաներին խնամելու կամ լվացք անելու), նրանց զրկելն այդ գործերին մասնակցելու հնարավորությունից՝ հասարակական պարսավանքի և սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների կառուցվածքի միավորված միջոցներով:

ԵՀՀ-ն, ինչպես և ցանկացած տրամաբանող սուբյեկտ, չի ժխտում կանանց և տղամարդկանց սեռային տարբերությունը և դրանից բխած սոցիալական տարբերությունները, սակայն վերը նշված բոլոր դեպքերում սոցիալական դրվածքները չունեն ուղղակի կախվածություն կենսաբանական տարբերություններից, և եթե նախկինում այս մասին մարդիկ պարզապես չեն մտածել տնտեսական նեղության պատճառով, այսօր արդեն դրանք շարունակելու կարիք ուղղակի չկա: Մարդն արդեն պատմականորեն ապացուցել է, որ կարող է և պիտի «արհեստականորեն» կառուցի իր սոցիումը և ապագան՝ անկախ իր կենսաբանական հատկանիշներից, օրինակ՝ ֆիզիկապես, արհեստական տեխնոլոգիաների ստեղծման միջոցով կարողանում է օդում սավառնել, թեև անձամբ թռչել չունի:

Կառուցվածքային բռնության շաբլոնները, ինչպես տեսնում ենք, ոչ միայն առավելություններ են տվել տվյալ գենդերին՝ տվյալ գործունեությամբ զբաղվելու ասպարեզում, և խոչընդոտներ ստեղծել այդ իրադրությունը փոխելու փորձերի առջև, այլև կանխորոշել են որոշակի գործունեությունների՝ էթիկական-արժեքային «գունավորումը», ինչպես, օրինակ, այն, որ տղամարդիկ պիտի զբաղվեն քաղաքականությամբ և/կամ պատերազմով, որովհետև դա «կանացի գործ չէ»:

Ահա, հենց այս սոցիալ-կառուցվածքային դիսբալանսը և արժեքային մտայնությունն է, որ ուղղակիորեն հասցեագրում է ԵՀՀ-ն իր գործունեության մեջ:

Այս խնդրի հասցեագրումը բերում է պատմության նկատմամբ մի նոր հայացքի, ըստ որի՝ օրինակ, ոչ թե տղամարդ գրողները պարզապես ավելի շատ են եղել, քան կին գրողները, այլ՝ իշխի անարդար բաշխումը և կառուցվածքային շահագործման հասարակական «հետագծերը» մեզ զրկել են կին գրողների ստեղծագործությունից և ողջ գրականությունը՝ լրիվ **այլ** լինելուց: Քանի որ եթե կին գրողներն առաջներում նույնպես լինեին նույն քանակի (կամ ավելի), ինչ տղամարդ գրողները, նրանց ստեղծագործությունը կփոխեր գեղարվեստական տեքստերի հանդեպ մարդկության վերաբերմունքը, ավելին՝ իրենց կին գրչակիցների գործերից ազդված՝ տղամարդ գրողները նույնպես կփոխեին իրենց ոճերը և իրենց մասնագիտական արտադրանքի այլ հատկանիշները:

Այս մոտեցման արմատները նույնիսկ ավելի խորն են գնում, քանի որ, ըստ հայտնի ասույթի, որ վերագրվում է Սենթ-Էքզյուպերիին, նացիզմը ոչնչացրեց հազարավոր Մոցարտներ. այսինքն՝ ոչ միայն կին ստեղծագործողներն են քիչ եղել անցյալ դարերում անարդար սոցիալ-տնտեսական համակարգերի պատճառով, այլև ցանկացած գեղերի, ներառյալ հենց տղամարդ ստեղծագործողների խոշոր մաս չի կայացել պարզապես սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական դժվարությունների (նախ և առաջ՝ համատարած բռնության մշակույթի) պատճառով: Հենց դա է այսօրվա հասարակությունների վարքային մշակույթն ու քաղաքական տնտեսության հետագծերը պայմանավորող այն երևույթը, որի անունն է «կառուցվածքային բռնություն»: Այսպիսով, սոցիալ-տնտեսական դրվածքներն իրենց բնույթով, բնական է, քաղաքական են:

Եվ այսպիսով՝ այսօր պետք է պայքարել ոչ միայն հանուն գեղերային հավասարության, այլև հանուն վերարժևորման՝ թե ինչպիսին կլինեն մարդկությունն ու պատմությունը, եթե գեղերային անհավասարությունն այն փոխած չլինեն այնպես, ինչպես այն փոխվել է, և եթե իշխային դիսբալանսներն այդքան խորապես աղավաղած չլինեին մարդկության պատմության դեմքը: Եվ հենց այդ վերարժևորման տեսակետից է, որ գեղերային անհավասարությունն այսօր անարդարանալի է նաև: Այդ վերարժևորումը պահանջում է ո՛չ թե պարզապես հավասարության ապահովում, այլև «դրական խտրա-

կանացում»:

Հարց է ծագում. պատկերացնենք, որ կա հարյուր տղամարդ գրող՝ որպես մի դեպք, և հիսուն տղամարդ և հիսուն կին գրող՝ որպես մեկ այլ դեպք: Արդյոք նրանց արտադրանքի բազմազանությունը երկու դեպքում էլ բավարար չէ՞: Այլ կերպ ասած՝ արդյոք խտրական չէ՞ համարելը, որ մի գեղերի պատկանող խումբն այնքան կարևոր է, որ նրա ծայնի բացակայությունն աղքատացրել է մարդկության վաստակը՝ գեղեցկության, արտադրության, զարգացման, հումանիզացիայի (մարդկայնացման) ասպարեզներում: Բնական է, որ պատասխանն է՝ ոչ: Հիսուն տղամարդ և հիսուն կին գրողը, ինչպես նաև ցանկացած խմբում բոլոր հնարավոր գեղերների հավասարազոր ներկայությունը՝ հնարավորություն տալով, որ մարդիկ իրենց հայացքներն արտահայտեն տարբեր գեղերային «անկյունների» տակ, հարստացնում է բազմազանությունը և, ուրեմն, նաև մարդկության վաստակը և բարօրությունը: Բազմազանության բացակայության դեպքում տուժում է ճշմարտությունը, քանի որ այն հասանելի է միայն բազում մոտեցումների համադրման նկատմամբ հայացք ձեռք բերելու արդյունքում:

Եվ ճշմարտության հանդեպ ոտնձգությունների բազում դեպքերը, որոնց մենք ականատես ենք այսօր՝ թվային դարում, համացանցային «ետճշմարտության» արշավի պայմաններում, նույնպես ապացույց են, որ ճշմարտությունը պաշտպանելը դժվար է, քանի որ մարդկության «ձայնադարանից» պակաս են եղել շատ և շատ մոտեցումներ՝ ինչպես դասակարգային, այնպես էլ ռասայական, էթնիկ, մշակութային, գեղերային, աշխարհագրական, կրոնական, լեզվական և այլ երանգների:

Եկել է ժամանակը մարդկության բազմաձայնությունը վերականգնելու՝ բոլոր հնարավոր ասպարեզներում. դա միայն կնպաստի ճշմարտության հաստատմանը, և դա լավագույն ձևն է՝ պաշտպանվելու ճշմարտության դեմ ոտնձգություններից:

Կա գեղերային հավասարության քաղաքականության ևս մեկ «քննադատություն». դրա էությունն այն է, որ, քանի որ մարդկությունը կառուցված է տղամարդու՝ որպես դոմինանտ գեղերի պատկերացրածով, կանանց ակտիվ մուտքը

հասարակական ասպարեզ միայն ամրապնդում է նրա իշխային-անարդար, հիերարխիկ և բռնության վրա հիմնված կառույցները, քանի որ կառուցվածքը, լինելով հարատև, թելադրում է սուբյեկտի վարքը: Այսպես՝ կին դատավորները կամ ուսուցչուհիները Հայաստանում չեն փոխել այդ ինստիտուցիաների՝ կոռումպացված և ոչ էֆեկտիվ լինելը, և քիչ չեն հասարակական ասպարեզի կանայք, որոնք ագրեսիվ գաղափարներ և արժեքներ են արտահայտում:

Այստեղ պետք է հասկանալ, որ ԵՀՀ-ն չի համարում, և չկա հիմք համարելու, որ կանայք՝ որպես այդպիսին, լինելով մայր, քույր, կին, կրում են ավելի «մարդկային» կամ «փափուկ» արժեքներ, քան տղամարդիկ: Կանանց և այլ գենդերների իրավունքների հավասարեցումը տղամարդկանց հետ, բազմաձայնության ձևավորումը, խտրականությունից ազատագրումը կբերի պարզապես ընդհանուր մոտեցումների համերգի հարստացմանը: Խոսքն այն մասին չէ, թե ի՞նչ արժեքներ է կրում «կինն ընդհանրապես», խոսքն այն մասին է, որ դարեր շարունակ հասարակության կեսը գրկված է եղել հասարակական գործունեության մեջ հանրայնորեն և իրավահավասար կերպով մասնակցելուց, պարզ է, որ այդ արգելանքը վերացնելը կբերի հասարակության հարստացման: Գենդերային իրավահավասարության պայքարը երկար է տևել և այժմ էլ ընթանում է: «Բուժքույր» հասկացության կողքին «բուժեղբայր» հասկացության ընդունումը ժամանակին եղել է մի փոքրիկ հեղափոխություն: Պատկերացնենք, թե որքան և որքան նոր հասկացություններ և դրանց համապատասխան երևույթներ կզարգանային, եթե գենդերային և այլ խտրականություն հասարակություններում չլիներ: Երբեմն օգտավետ է նման **այլական** հայացքով դիտելը մարդկությանը: Ասենք՝ կարծր հիերարխիկ համակարգերի փոխարեն թիմային աշխատանքը գուցե ավելի զարգացած լիներ: «Առաջնորդ» հասկացության փոխարեն գուցե ավելի տարածված լիներ «ֆասիլիտատոր» («հեշտացնող») հասկացությունը, «զարգացման նախարարություն» ինստիտուցիան գուցե ավելի շուտ ստեղծվեր շատ երկրներում, քան ստեղծվեց, կոռումպացված դատավորների փոխարեն գուցե շատ ավելի մեծ դեր ունենային քաղաքացիական միջնորդները՝ հեղինակավոր անձինք, որոնց կողմերը դիմում են կամավոր կեր-

պով՝ դատական համակարգից դուրս իրենց վեճը հարթելու նպատակով: Աշխարհում գուցե կլինեին սոցիալական շատ դերեր, որոնք այժմ պարզապես չեն առաջացել կամ խամրել են, և գուցե բացակայեին շատ դերեր, որոնք կան. օրինակ՝ «գողականի» կամ «քյառթուի» դերը: Եկեք մտածենք, թե որո՞նք պիտի լինեն այդ նոր սոցիալական դերերը, մասնագիտությունները, սոցիալական սուբյեկտավորումները, քանի դեռ գենդերային հավասարությունն ինստիտուցիոնալացնելու գործընթացն ենք իրագործում:

Ավարտենք ԱՄՆ Գերագույն դատարանի առաջին կին անդամ՝ հանգուցյալ Ռութ Գինզբուրգի մասին հայտնի պատմությամբ:

- Քանի՞ կին պիտի լինի ինը հոգուց բաղկացած Գերագույն դատարանում, Ձեր կարծիքով, որ արդար լինի,- հարցրին նրան մի անգամ:

- Ինը,- պատասխանեց նա, ինչը մեծ զարմանք հարուցեց:

Դարեր շարունակ եղել է ինը տղամարդ, սակայն դա զարմանք չի հարուցել,- ասում էր այդ դեպքի մասին Ռութը:

Հավելյալ տեղեկության համար անցեք այս հղումով.

<https://epfarmenia.am/hy/documents/EPF-gender-mainstreaming>